

ATT HJÄLPA BARNEN IN I SVENSKT GUDSTJÄNSTLIV

En resonerande översikt

Elisabeth Hermelin Bengtsson

KORT HISTORIK

1951 firade söndagsskolan 100-årsjubileum i vårt land. Det var ett glatt och roligt jubileum. Den kyrkliga söndagsskolan stod då på sin höjdpunkt med mer än 100 000 barn i sina klasser.

Men söndagsskolan hade inte alltid haft det så lätt i kyrkan. Så här skriver ärkebiskopen Yngve Brilioth i "Svensk Kyrkokunskap" (1946): "Söndagsskolan har ej utan svårighet vunnit burskap inom den lutherska kristendomen. Den har sitt upphov inom engelskt kyrkoliv av evangelikal, delvis metodistisk färg.... I Sverige fann den spridning som en följd av väckelserörelserna. Den omhulades också i första hand av de frikyrkliga sammanlutningarna liksom av Evangeliska fosterlandsstiftelsen."

In i kyrkans liv fördes dock söndagsskolan främst genom Betty Ehrenborg Posse och Svenska diakonissanstalten, som utbildade söndagsskollärarna. Brilioth fortsätter: "Själva formen för söndagsskolan har efter hand omdanats så, att dess uppgift att införa i kyrkans liv starkare har betonats. Undervisningen har ofta inställts i en liturgisk ram, och gränsen mellan egentlig söndagsskola och barn-gudstjänst har stundom blivit flytande."

Denna syn på söndagsskolans uppgift är lika aktuell nu som då. Liksom vi också kan säga med Brilioth: "Tidsläget gör söndagsskolans utveckling till en ofrånkomlig kyrklig uppgift."

Och många var de som arbetade därpå.

RESPEKT FÖR SÖNDAGSSKOLAN!

En av dem var Hagbard Isberg, kyrkoherde i Malmö. Hans bok "Söndagsskolan" kom ut 1933 och kan fortfarande läsas med stor behållning. Det var Hagbard Isberg, söndagsskolans nestor, som myntade uttrycket "Respekt

för söndagsskolan!" Hade man inte den respekten förut, så fick man den när man läste hans bok eller mötte honom själv.

Jag kan aldrig glömma en dag på hösten 1947, då jag sökte upp honom på hans ämbetsrum. Han var trött och hans hjärta var inte starkt längre. Han bjöd mig sitta ner, suckade och sa:

-Säg nu vad fröken vill, så ska jag säga ja eller nej om jag orkar.

-Ja, sa jag lite trevande, jag skulle gärna vilja prata lite om söndagsskolan och söndagsskoltidningarna. (Jag arbetade just då intensivt med de första numren av "Lillklassen", som skulle ut på nyåret 1948).

Hagbard Isberg flög upp ur stolen ivrig och entusiastisk. Sen var det jag, som möjligtvis kunde försöka sticka in ett eller annat ja eller nej i hans tal.

Han gick inte att hejda. Och det var inte bra för hans hjärta. Jag minns att hans goda och vänliga hustru tröstade mig senare på kvällen:

-Det är inte frökens fel. Han är sån, när han kommer in på ämnet söndagsskola.

Skönt nog kryade han på sig under kvällens lopp.

PREDIKA FÖR BARNEN

- BERÄTTA BIBELN

Bör man väl göra, om det ska vara som en barn-gudstjänst! Men hur? Det ska inte vara som en kristendomslektion. Och inte heller bör det vara som en minipredikan, där man utlägger texten.

Emanuel Jung med sin bok "Söndagsskola - barn-gudstjänst" lärde oss.

Det ska handla om "barnets liv just nu", säger han. "Här delas inte ut nödproviant utan vardagsföda." Det handlar om att berätta för barnen om Guds väldiga gärningar, så att Gud blir stor för dem och älskad av dem. Därur spirar lydnaden för Guds bud.

Och så lärde oss Jung berättandets svåra konst.

Inledningen är viktig, säger han. Den ska slå broar, bereda marken och se till, att vi får kontakt med barnen - ingenting annat.

Sedan följer bibelberättelsen. Den intar samma plats i barn gudstjänsten och söndagskolan som predikan har i högmässan. Den är förkunnelsen av Guds ord för barnen. Det är alltså inte meningen att bygga upp en predikan ovanpå detta. Detta fordrar samvetsgrann förberedelse. Den som vill tala på barn gudstjänst måste bli en god berättare.

Så här bygger man upp en berättelse enl. Jung:

1) Den ska vara ENKEL. Vi vill inte bara förmedla fakta utan också upplevelser. Och det är bara personer, som har upplevelser. Därför söker vi upp en person i texten och så berättar vi vad som hänt från hans synvinkel.

2) Den ska vara SPÄNNANDE. En berättelse är som ett nystan av händelser, som måste vindas upp bit för bit. Vad är det som gömmer sig inuti nystanet? Det är berättelsens upptakt, som Jung kallar för KNOPEN.

3) Den ska vara ÅSKÅDLIG: nu rullar händelserna förbi, scen för scen. Målmedvetet låter vi spänningen stiga ända till kulmen, till höjdpunkten. När vi passerat den, slappnar barnens intresse märkbart. Då säger vi bara helt kort vad som hände sen - och så slut på berättelsen.

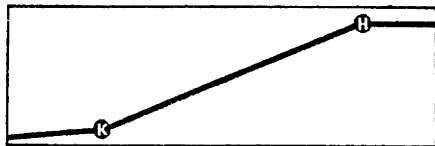
Jungs skisser om hur man bygger upp en berättelse säger allt. Den översta borde man ha i bakhuvudet varje gång man står inför en grupp barn i söndagsskola eller barn gudstjänst.

SAMTALA OM LIVSFRÅGOR

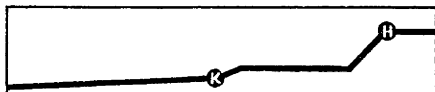
Så kom en tid på 60 - 70-talen då berättandet var satt på undantag. I förskolorna plockade man bort Elsa Beskows sagor och i söndagskola och barntimmar skulle man inte berätta bibeln längre utan samtala med barnen om deras "livsfrågor".

Hur uppfattar barn bibeltexter? Vad har de för gudsbild? Och vad betyder Jesusgestalten för dem? Det var frågor som debatterades ivrigt denna tid.

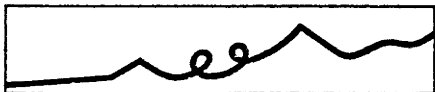
HUR MAN BYGGER UPP EN BERÄTTELSE

Normalt uppbyggd, intressant berättelse

En långtråkig berättelse. Knopen kommer för sent och spänningen ökar inte (för många beskrivningar, det pågår inget oöbetakt).

Både knop och höjdpunkt saknas. Berättelsen blir virrig, läraren gör lideliga upprepningar o. s. v.

Höjdpunkten kommer för tidigt, intresset kan inte hållas vid måkt, tillämpningar, moraliskor o. s. v.

En engelsk forskare på detta område Ronald Goldman undersökte tre bibeltexter: Mose och den brinnande busken, låget över Röda havet och Jesu frestelser.

Goldman visar, att de missförstås långt upp i åldrarna. Och han drar den slutsatsen, att "BIBELN ÖVER HUVUD TAGET INTE ÄR EN BOK FÖR BARN".

Ja, en rätt förståelse av krävande bibeltexter (som de tre undersökta) förutsätter att eleverna är mogna för symboltänkande. Det är de normalt inte förrän i 12 - 15-årsåldern. Ja, då kunde vi ta fram dessa texter.

Värre var det med den antropomorfa gudsbilden. Om man i barntimmar och lillklass kunde undvika allt, som för barnens tankar i riktning mot en uppfattning att Gud är som en människa, så skulle mycket vara vunnet. De kriser, som tonåringen upplever, när han konfronteras med behovet av en symboliskt uppfattad gudsbild, skulle då kunna undvikas, menar Goldman.

Dessa undersökningar redovisas i boken "Revolution i religionsundervisningen" av H.F. Mathews (Verbums förlag 1970).

Men det fanns andra som menade, att detta är ett ganska meningslöst arbete. Uppfattningen av Gud som människa utbildas naturligt hos barnen utan att man ger dem den bilden. Och den gudsbilden ger dem en faktisk trygghet. Lösningen på det här problemet skulle kunna vara att koncentrera de små barnens trygghetsupplevelser på Kristusgestalten. Kristus är fattbar i mänskliga drag och beskrivbar i mänskliga kategorier.

"Kursplan för kyrkans arbete bland barn" (1968) följde Goldmans linje. Så här skriver man i anslutning till TRYGGHETSUPPLEVELSEN: "Det är av största vikt, att barnen från början får en gudsupplevelse som ger dem trygghet. Denna gudsupplevelse skall förmedlas på ett sådant sätt att barnens antropomorfasta föreställningar inte fixeras. Utgångspunkten för samtalen under denna rubrik bör inte tas i Bibelns skapelseberättelse utan i barnens egna upplevelser. Syftet är att få barnen att känna att den värld som är deras också är Guds. Synen på Gud som alla goda gåvors givare leder till tacksamhet och till en vilja att hjälpa varandra. Även när det gäller dessa sidor är det nödvändigt att man rör sig helt inom barnens egen värld. Det finns ingen anledning att i detta åldersstadium gå "omvägen" över mer eller mindre sökta bildtexter".

Med Kristusgestalten hade man svårigheter. Men i lillklassen försökte man bemästra dem i valet av bibeltexter. De var dock inte många. I lillklass I "kan det vara lämpligt att vid sidan av jul- och påsktexterna ha tre texter kring temat Jesus och människor. Varje text bör behandlas under två eller tre samlingar och återkomma även det andra året i denna åldersgrupp."

Sackéus Luk 19:1-10 var en av dessa texter. Den "erbjuder en fin möjlighet att berätta om Jesu kärlek mot bakgrunden av det motstånd som Jesus hade att övervinna. Man undviker därigenom att Jesusgestalten får ett alltför menlöst drag".

Bröllopet i Kana, Joh. 2:1-11 kan erbjuda svårigheter, liksom alla texterna om Jesu under, men är ändå med, eftersom den på ett påtagligt sätt visar att Jesus är med i glädje och fest och

inte bara i sorg och bekymmer, som texterna annars lätt kan ge en uppfattning av.

Faran för att Jesus av 4-5-åringarna upplevs som menlös kommer igen vid påskfirandet: "Det kan vara tillräckligt i denna ålder att utifrån påsken som en ljus och glad högtid, när naturen samtidigt vaknar till liv, enkelt konstatera att Jesus lever."

Att glädjas över att Jesus lever, när man inte först fått veta något om hans död, var kanske inte så lätt. Det kan dock hända att barn frågar om detta svåra och då skulle ledaren vara beredd att svara. Då var "det viktigt att barnen tidigare fått möta Jesu kärlek till människorna och att de också fått en liten aning om att Jesus inte var menlöst snäll utan att han också hade fiender."

I 6-7-årsåldern rekommenderas ett par underberättelser: "Ju mindre dramatisk man gör berättelsen, desto lättare undviker man att förmedla ett intryck av att Jesus var en trollkonstnär."

Ja, det var inte lätt för söndagsskollärarna. Barnen upplevde Jesus som menlöst snäll, han uppträdde mest i sorg och bekymmer och om han hjälpte människor kunde barnen tro, att han var en trollkonstnär.

REVOLT MOT REVOLUTIONEN!

Men det var inte alla som följde de nya signalerna. Det stämde inte med våra erfarenheter. Söndagsskollärare och barntimmeledare letade i sina hyllor efter gamla textutkast. De kunde inte arbeta efter de nya. Och barnen blev trötta på Sackéus.

-Sackéus, Sackéus, Sackéus, ropade de. Vi vill höra något annat. I Linköpings stift började vi då ge ut alternativa textutkast tillsammans med hjälpmedel för barntimmarna. Vi tyckte att vi kunde göra det med gott samvete. Förskoleåldern anses allmänt vara mycket viktig. De intryck barnen får och vad de då upplever är grundläggande för hela deras utveckling. Det kristna livet är inget undantag från denna regel. Ja, "denna åldersgrupp utgör söndagsskolans viktigaste", säger Jung. Vi tror inte att dessa barn befinner sig i en "pre-religiös period" (Goldmans term). Eller som Hjalmar Sundén skriver i "Barn och religion"

(Verbum 1970) "Vi får inte förväxla lillklassens förberedelse för ett religiöst liv med det religiösa livet."

När Jesus sa: "Låt barnen komma till mig", så menade han inte bara dem som var 7-8 år och däröver. Och han talade om "dessa små, som tror på mig." Även om små barns tro verkar enkel och barnslig, så är den likafullt tro.

Men åter till arbetet med barnens livsfrågor. Det här med gudsbilden och Jesusgestalten, som det tydligen inte gick att göra så mycket åt under förskoletiden, kunde kanske rättas till senare i åldrarna mellan lillklass och konfirmationstiden? Barnen måste få hjälp att så småningom lämna den antropomorfa gudsbilden. Och det borde vara möjligt, eftersom de i dessa åldrar börjar intressera sig för de existentiella livsfrågorna. Fler och fler symboler för Guds närvaro skulle kunna läggas till barnens föreställningsvärld.

Det här var inga enkla saker för söndags-skollärarna. Man kämpade med att försöka ge barnen olika gudsbilder. Gud såsom världens ljus och som klippan, bilder av den treenige Guden och av den Helige Ande som vind och eld. Det gjordes undersökningar, där man lät barnen rita och måla hur de ansåg att Gud var. Visst fanns det fortfarande, till undersökarnas besvikelse, barn som ritade Gud i mänsklig gestalt (som den gode Fadern), andra som ritade några höga tallar, andra höga fjäll ("Gud är högre än allt annat, Gud är stark och fast") eller som solljuset ("Gud lyser och visar vägen"). Dessa senare gudsbilder ansågs då "mera utvecklade."

En from och duktig söndagsskollärare, som i sin storklass på allt sätt sökt följa de nya signalerna, gjorde till slut en egen liten undersökning. Hon frågade: -Kommer ni ihåg hur ni tänkte er Gud när ni var små och hur tänker ni nu? Är det annorlunda?

En 12-åring svarade: -Jo, när jag var liten, då tänkte jag nog, att Gud var en snäll farbror i himlen. Men nu - har han blivit så trekantig och konstig.

Jesu bild av Herren Gud som den gode Fadern är nog trots allt den bästa av alla bilder vägar jag påstå. Den vill vi behålla inte bara i lillklassåldern utan även igenom till livets slut. Min gudsbild har nog antropomorfa drag och jag vägrar att skämmas för det!

NU FÅR VI BERÄTTA IGEN!

Det är inne med sagor. Elsa Beskows sagoböcker kommer ut i nytryck. Man har sagofastor på TV och i biblioteken och det bildas berättarklubbar lite varstans i landet. Och ute i stiftet har vi berättarkurser för kyrkans barnledare. Då går vi gärna tillbaka till Jungs metoder.

Ingmar Ström skriver (i "Barn och Familj" nr 4 1980): "En viktig riktning i modern teologi kallas narrativ, berättandets teologi. Det är själva berättelsen, som befriar och frälsar. Att lägga ut texter, att tala med anledning av, eller omkring t ex Jesu liknelser, kan inte vara meningen. Det blir pekpinnar och moralism. Gör som Jesus: berätta själv. Det blir inte så bra som när han berättade, men människor lyssnar när man berättar, både stora och små".

Ja, åtminstone gäller detta vid barn- och familjegudstjänster. Alla måste få något, när vi samlar familjerna till gudstjänst. Det kan de få på detta vis. Det har också visat sig, att det inte bara är småbarnsföräldrar som följer sina barn till familjegudstjänsterna. Många andra lite ovana församlingsbor tycker, att denna predikoform är lättare att förstå och ta emot.

Och detta är gott. För vi vill ju att familjegudstjänsten 1) ska ge något åt varje gudstjänstdeltagare, 2) ska få dem att växa och när tiden är mogen gå över till församlingens andra gudstjänster.

LITURGIN I FAMILJEGUDSTJÄNSTEN

Men gudstjänst är inte bara predikan. Det är liturgi också. Är det verkligen något för barn? Ja, det är det. Barn vill i många stycken ha en fast ordning, ett ritual. Sagan ska berättas med samma ord kväll efter kväll. Påklädningsceremonin ska gå efter ett bestämt mönster liksom nattandet på kvällen.

Högmässans liturgi var för svår. En enklare liturgi behövdes. 1925 antog kyrkomötet en "särskild ordning för barn- och ungdomsgudstjänster" som "må kunna följas." Den påminde mycket om högmässaordningen men hade enklare syndabekännelse och kyrkobönböner. Två högmässor ärligen fick utbytas mot barn-gudstjänster efter förfrågan hos domkapitlet.

Dock kunde dessa gudstjänster få hållas på annan tid än högmässotid.

I början av 50-talet fick vi ett alternativt ritual kallat "familjegudstjänst" (Aulén- Ottersen). Det helt nya i den är inlednings-orden (inspirerat av det norska gudstjänst-ritualet) som alla kan läsa gemensamt:

Nu är Guds tid.

Här i sitt hus

sluter han in oss i värme och ljus.

Nu är Guds tid.

Nu skall hans ord

leda oss rätt och hjälpa oss tro.

Nu är Guds tid.

Nu vill vi be

och ta emot vad Gud har att ge.

Det är en inledning, som vi har vant oss vid och tycker om.

KYRKOBÖNEN är också ny och läses i växelläsning av präst och församling. Här är syndabekännelsen insatt som första avsnitt i kyrkobönen. Men varken här eller i 1925 års ordning finns någon tillsägelse om Guds förlåtelse. Det känns inte bra. Också barn kan ha behov av att få höra, att Gud förlåter dem. Och vi vuxna finns ju med i gudstjänsten.

I den nya "Familjemässan" (1986) finns dock denna tillsägelse med:

P. Gud vår Far, visar oss barmhärtighet

genom Jesus Kristus
och förlåter oss allt.

I Faderns och Sonens + och den
helige Andes namn.

F. Amen.

Det tackar vi för, också för barnens del.

För 50 år sedan var växellbönerna i högmässan något som präst och kantor klarade av ensamma. Även om prästen inte var sångare, så svarade kantorn med sång uppe från läktaren. Nu är församlingen med - åtminstone till en del. Vi kan svara till och med i en mäsas utan sång.

Kyrkans strävan har varit och är att få gudstjänstdeltagarna aktiva både som lyssnare och bedjare. Det kan man se av att växellbönerna ökat i liturgin både i högmässan och familjegudstjänsten (ex kyrkobönen). Där ges också ganska stor frihet att utforma den efter lokala behov. Och det skulle jag önska, att man ofta gjorde i familjegudstjänsten. Där är

kyrkobönen för lång. Den kommer i slutet av gudstjänsten, när barnen redan är trötta. Min erfarenhet är att de inte orkar följa med i denna bön, som innehåller så mycket.

SALUTATIONEN SOM KOM BORT. Liturgin ska inte bara vara enklare i en familjegudstjänst. Den ska också vara sådan att barnen känner igen sig, när de kommer till den vanliga högmässan. Varför då slopa de inledande orden till kyrkobönen, den s k salutationen, som verkligen är mer än ett slags goddag.

Om det nu är så, att bön utan Anden är bara ord, då är det inte ur vägen, att också lära barnen hur man böjer huvudet under prästens bön för att ta emot Herren, när han kommer. Och sedan svara med att be att Herren också ska vara med prästen, han som ska leda vår bön.

Denna växellbön är lätt att förstå och lära sig. Så varför inte?

TACKBÖNEN. Till slut kommer tackbönen efter mässan. Den är också ny. Ett enda litet ord gör att den inte är bra.

Barn har inte svårt att tänka sig Jesu osynliga närvaro här på jorden. Den ger dem trygghet och kan vara så verklig att barnet, som ska över en mörk gård, sträcker upp sin hand, för att Jesus ska hålla i den.

Men sådana uttryck som: "Gör dig ett tempel i mitt bröst" blir "en kyrka i magen" och frågan: Hur ska man kunna få ett rent hjärta?, får till svar: -Man kan dricka vatten!

Och när förskolläraren i advent talar om hur vi ska städa och göra fint i våra hjärtan för att ta emot Jesusbarnet i jul, så frågar plötsligt ett barn: -Men om han behöver lite frisk luft då?

Orden: Stanna kvar i oss,
så att vi alltid kan vara med dig
och bli som du

leder till tankar hos barnen, i riktning mot "kapernaitiskt åtande". Låt oss i stället be:

-Stanna kvar hos oss. Det ger barnen den trygghet, vi önskar ge dem.

PSALM OCH SÅNG I KYRKAN

Att hitta lämpliga psalmer och sånger vid barnens gudstjänster är inte så lätt. De ska vara både enkla till innehåll och melodi och passa till kyrkoåret. Redan 1933 utkom "Psalmer och sånger för barn" för bruk i skola och söndagsskola. Där var ganska många psalmer ur psalmboken samt ett 50-tal andra psalmer och sånger för barn. En del var gamla från väckelsetiden av Rosenius, Betty Ehrenborg Posse och Lina Sandell. Men där fanns också en rad nyskrivna av Hagbard Isberg och John Nilsson. Särskilt den senares barnpsalmer tonsatta av Daniel Olsson blev mycket älskade. Tyvärr har ingen av dem kommit med i Sv. psalmboken -86. De föll nog för att John Nilssons gudsbild var för antropomorf!

Gud Fader bor i himlen,
och det är lång väg dit:
så långt som högsta stjärnan
och sen en liten bit.

Men det fanns andra:

När Jesusbarnet föddes
i Betlehem en gång
då sjöngo himlens änglar
på ången kvällen lång.
Då sjöngo alla änglar
sin allra bästa sång.

Smaken förändras och nya sånger kommer till. Så är det.

Hur svårt det är att skriva psalmer och kyrkovisor för barn som verkligen håller, illustreras av att av 1933 års barnpsalmer blev 20 kvar i "Kyrkvisor för barn" och av dem tog Sv. psalmboken 1986 in fem.

På 40- och 50-talen när söndagsskolans lillklasser växte sig allt större behövde vi ännu enklare barnpsalmer. Då kom "Sånger för de minsta I och II" (Verbum). Senare på 60- och 70-talen, när barntimmegrupperna sköt i höjden, blev behovet än större. Man önskade också omväxling. Och det fick vi!

Många sångsamlingar för barn gavs ut på Verbum, Håkan Ohlson, Noteria och andra förlag, med författare som Britt G Hallqvist, Margareta Melin, Eva Norberg, Lars-Åke Lundberg, Hans Blennow, Monica Andersson Baaring, Nils Wallnäs m fl. I söndagsskoltidningar och textutkast kunde man också hitta nya sånger.

Barnledarna plockade från olika håll och gladdes sig åt nya "fräscha" sånger. Man har ofta helt glömt psalmboken i tron att psalmerna är för svåra att sjunga och förstå för barn. När så barnen kommer till kyrkan frågar prästen och kantorn:

-Vad kan ni för psalmer? Svar: -Inga! Inte ens "Tryggare kan ingen vara".

Resultatet blev att föräldrarna fick sjunga barnpsalmer i familjegudstjänsten och barnen fick stiga fram och sjunga sina sånger och ofta för mamma och pappa istället för att sjunga till Guds ära.

Jag vet visst, att många anser att barnen ska uppträda med sin sång i kyrkan. Det lockar många föräldrar dit.

-Då kommer de, annars inte! säger man.

Men nu finns det barnpsalmer och bibelvisor i nya psalmboken, som våra barn visst kan sjunga och då tillsammans med den övriga församlingen. Det är lika roligt för barnen och det för dem in i gudstjänsten på ett riktigt sätt.

Visst får vi också sjunga andra barnpsalmer i kyrkan. Och för att citera musikdir. Curt Lindström i "Barn och Familj" nr 4 1980: "Det är inte nödvändigt att all musik har en kvalitet som står sig i 200 år, en del kan vara skrivet för ett särskilt tillfälle, där den fungerar utmärkt för att sedan glömmas." Glöm bara inte innehållet. Det ska vara kristet. Var kritiska.

Vi har fått så många härliga, glada och finstämda sånger, som vi kan sjunga tillsammans med barnen i kyrkan. Bland dem väljer vi.

FÖRBEREDELSE

Att förbereda barnen inför ett gudstjänstbesök är alltid viktigt. I olika textutkast har det funnits lektioner, som tagit upp olika avsnitt i barn- och familjegudstjänsten. Man har övat på trosbekännelsen, bett Fader vår tillsammans och sjungit "Allena Gud". Det känns härligt, när man är liten, att kunna precis som de stora.

Jag minns en av mina egna söner, som plötsligt vid 5-årsåldern upptäckte att han kunde läsa med i trosbekännelsen. Ja, så där en halv stavelse efter ibland, men i alla fall: I den korta pausen efteråt hördes hans lyckliga barnaröst:

-Mamma, jag kunde!

De sista 20 åren har vi vant oss vid agendor i gudstjänsten. Dessförinnan hade redan barnen fått sina kyrkogångsböcker av olika slag.

Den första jag funnit är från 1946 "Vi gå i kyrkan" utgiven av Sven Åke Rosenberg och Gunnar Rosendal. Den är avsedd för åldrarna 8-13 och vill "väcka intresse för det kyrkliga livet och vara en förberedelse till konfirmationsundervisningen". Den avslutas med en tidebön för söndagsskolan.

En annan typ av förberedelse gavs i söndags-skoltidningen "Sveriges barn" 1951: en serie om Lilltuna kyrka och församling. Marianne Nordström ritade och berättade om två barn, som flyttat in i Lilltuna socken, där de kom att bo nära kyrkan och bli vänner med kyrkväk-tarna, prästen, söndagsskolfröken och dia-konissan.

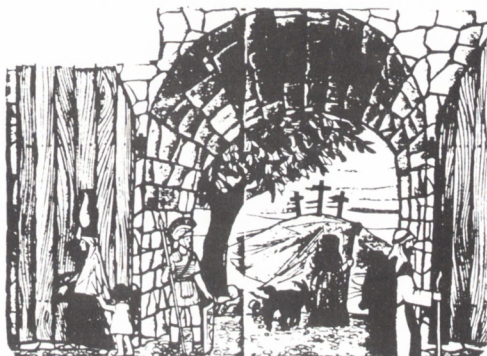
Med en lätt bearbetning skulle denna serie fortfarande vara till stor glädje i kyrkans barn-grupper.

1954 kom "Min kyrkobok" av Börje Fors-berg. Det var en rikligt illustrerad bok, som hjälpte barnen att följa med i gudstjänsten. En riktig kyrkogångsbok.

Denna bok bearbetades 1967 av Karl-Erik Brattgård och fick nya vackra bilder.

Mässa i Lilltuna kyrka

"Pinad under Pontius Pilatus".

Ill ur "Min kyrkobok".

Änglarnas lovsång

"Den glada festen" (1974) var ett termins-material, som utgavs i Linköpings stift. Där gick man igenom de olika avsnitten i gudstjänsten och berättade texterna till liturgin, t ex änglarnas lovsång i julnatten till "Åra vare Gud", Bartimeus rop om hjälp vid "Herre förbarma dig" och Jesajas änglasyn i templet vid "Helig, helig".

Barnens klisterbok blev vid terminens slut deras kyrkogångsbok.

"Hela familjen i kyrkan" (1976) på Kyrkvägens förlag i Skara vara ett härligt litet häfte på 4 sidor avsett för föräldrar, som vill ta med sig sina barn till kyrkan.

Drömmen var denna!

Det blev inte alls som man tänkt — sen gav man upp

Hur skulle man undvika detta resultat?

1978 kom "Fest i Guds hus" (SKEAB) med text av Staffan Ljungman och illustrationer av Berit Karlsson. Det var också en rolig bok med en mycket fin text som balanserar illustrationstekniken. Barn är så vana vid tokiga seriegubbar, att de kanske inte reagerar mot stilen, åtminstone inte om de kommit upp i skolåldern. Använder man den för mindre barn inför ett kyrkbesök kanske de kan bli besvikna. Så roligt som i boken var det inte!

Ändå kan barn visst uppleva att det är roligt i kyrkan. För när barn säger roligt, så behöver det inte betyda att det är skojigt och lustigt. Det betyder att de tycker om det och att de upplever stämningen positiv. "Fest i Guds hus" beskriver en fullständig högmässa.

Året därpå (1979) fick vi från Finland "Familjen Berg går till nattvarden." Den har en helt annan stil. Lugnt berättande. Man

chockas inte av några överdrifter. Jämförelsevis får jag nog erkänna att den känns lite tråkig.

Bilder betyder mycket. De får inte vara för söta. Fast många faller nog för den stilen. De bör inte heller vara fula. Men det är bilderna i "Nyfiken på kyrkan" (Verbum 1983), ett stort påkostat material tänkt att skickas ut till förskolorna. Det innehåller introduktionshäfte

om "församlingen och förskolan" och sedan åtta småhäften i A:5-format om dop, vigsel, begravning och gudstjänst samt sedan fyra kyrkoårshögtider: jul, påsk, pingst och allhelgonatid. I varje häfte finns 3-5 dubbeluppslag med bilder. Den mycket korta texten finns på baksidan av häftet och kan läsas av ledaren medan barnen tittar på bilderna. Texterna är för korta för barn, som inte alls känner till kyrkan, bibeln eller det kristna livet. Och bilderna är med förlov sagt så fula, att det känns som dålig reklam för kyrkan att skicka ut böckerna.

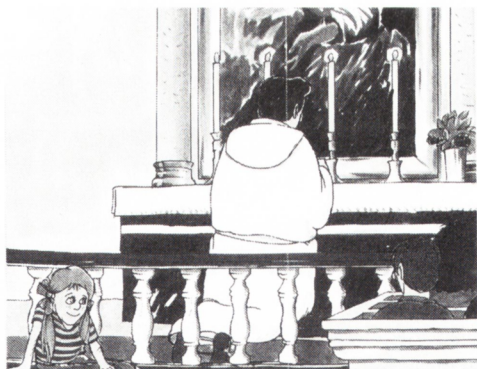

Bild ur "Nyfiken på Kyrkan".

"Glad i kyrkan" är ett nytt terminsmaterial för lillklassen (KU:s materiallager). Det är tänkt för barn, som sitter med sina föräldrar i kyrkan fram till predikan. Ledaren, som får hand om barnen under den tiden, berättar och förklarar sådant som barnen ser och hör och förväntas vara med om i kyrkan.

"Det finns en plats," en nattvardsbok för barn (KU:s materiallager 1987). Den är inte tänkt som en kyrkogångsbok att använda i kyrkan. Därhemma ska den läsas i lugn och ro för att introducera och fördjupa barnens tankar om vad som händer vid nattvardsbordet. Det är en inbjudan från Herren Jesus att vara med. (Ill. se under "Summary")

Ur "Glad i Kyrkan".

KYRKOÅRET

Att barnen skulle kunna uppleva kyrkoårets rytm under sina gudstjänstbesök är nog litet mycket begärt. Men de stora högtidernas olika framtoning kan de så småningom uppleva.

Ända fram till 40-50-talen var det självklart, att all undervisning i söndagsskolorna följer kyrkoåret. Hjälpmedel behövdes och det fick vi.

Hela kyrkoåret fångade Curt Blixt in i sin vackra plansch "Kyrkans heliga år" (Diak. 48). Den tavlan hänger fortfarande i många församlingshem.

Ett annat utmärkt hjälpmedel på den tiden var de klisterbildstavor, som syster Marianne gjorde till storklassbarnen. Varje liten söndagsbild som följde kyrkoåret blev till slut en enda stor tavla. Sex olika kyrkoårstavor fick barnen och vi söndagsskollärare. Det var något att gömma på. Ännu efter 40 år ser jag bilderna till trefaldighetstidens evangelieårgång framför mig och vet vad det är - eller var - för texter under hösten.

Syster Marianne gav oss också en Fastekalender på motivet "Se vi går upp till Jerusalem." Vacker var den. De som fortfarande har den kvar gömmer den med omsorg från år till år.

Sen kom en tid, när kyrkoåret var så som gott som alldeles försvunnet i barnsammanhang. Den pedagogiska uppdelningen av texter för olika åldersstadier passade inte in i kyrkoåret. De stora högtiderna jul, påsk och pingst fick dock mestadels behålla sina platser.

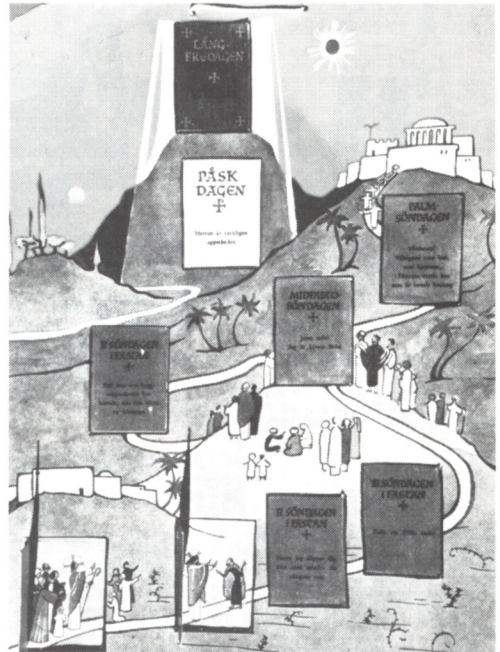
Nu när söndagsskolan dragit in i högmässan och blivit en del av den, har dock behovet av en kyrkoårscentrerad undervisning åter blivit aktuell. Det känns inte riktigt för söndagsskollärare och barn att sitta i kyrkan tillsammans med föräldrarna och lyssna till texter och sjunga psalmer, som t ex handlar om döden och livet med evangelietexten om Jairi dotter för att sedan gå ut i en annan lokal och samtala om Moses.

I anslutning till den nya evangelieboken började vi i Linköpings stift på hösten att ge ut kyrkoårsbundna textutkast för blandklass. Det skedde på mångas begäran men med stor bävan.

Söndagsskolan hade gått ned i vårt stift likaväl som i övriga landet. Det kunde nog inte bli många prenumeranter, särdeles som materialet egentligen var tänkt för de söndagsskolor, som var integrerade i högmässan. Men våra farhågor besannades inte. Det visade sig vara ett stort sug efter kyrkoårsmaterial. Alla slags söndagsskolor anammade textutkasterna och därtill många vardagsgrupper. Tack vare de många nya texterna från G.T. liksom en del nya från evangelierna kändes de tre årgångarna nya, omväxlande och inspirerande att använda.

Barn- och familjenämnden följde snart efter med ett kyrkoårsanknutet bibelmaterial "Följ med och se" (Verbum). Det är upplagt för tre åldersgrupper, från 4 år, från 7 år och från 10 år och är ganska lätt anknutet till kyrkoåret. Med 7-årshäftet följer också förslag till familjegudstjänst. Förutom samling och förslag till samtal finns här tips på vad man kan göra, pyssel, lekar eller dramalek.

Till de tre stora helgerna, jul, påsk och pingst har syster Marianne gett oss ett hjälpmedel, som stått sig i snart 20 år och nog kommer att hålla minst lika länge till. Från början var det ett läggspel, som fortfarande

Fastekalendern

finns kvar, "Omkring helgerna". Men nu är det också tre stora flanon: "Omkring jul", "Omkring påsk" och "Omkring pingst", som kan användas i barntimmegrupperna och söndagsskolan likaväl som för konfirmander och på församlingsaftnar. Nu finns också ett häfte med åtta textutkast till varje omkring - flano. Kan användas på familjeläger och kanske sommarkyrka.

"Omkring jul"

VARDAGSGRUPPERNA OCH GUDSTJÄNSTEN

På 60- och 70-talen började söndagsskolan gå ned och vardagsgrupperna, särskilt då barn-timmarna, ta över. Från början var dessa grupper tänkta som söndagsskolans vardagsarbete. Men det visade sig ganska snart, att det inte gick att hålla ihop dem. Familjerna valde en av aktiviteterna för sina barn och eftersom vardagsgrupperna med sin längre tid också innehöll lek och annan sysselsättning, föredrog barnen dem. Så blev det barntimmar, minior- och juniorgrupper av de forna söndagsskolklasserna.

Söndagsskolan var i bästa fall en barn-gudstjänst. Men även om vardagsgrupperna hade sin samlingsstund, blev det sällan riktig gudstjänstkaraktär över den. I minior- och junior-verksamheten försökte man samla barnen till

familje- och friluftsgudstjänster. Det senaste gick bäst. Och i barntimme-grupperna försökte man intressera och förbereda barnen på kommande familjegudstjänst. Med växlande framgång.

En barntimmeledare, som trots entusiastiskt förarbete haft föga framgång, mötte sina besvikna barntimbebarn veckan efter familjegudstjänsten och de sa:

- Mamma ville inte följa med. Hon skulle tvätta.

- Och pappa sa att vi skulle till farmor. Så vi kunde inte.

Hon slutade inbjuda barnen till några gudstjänster den våren. Men när hösten var inne och de nya föräldrarna kom, talade hon med dem:

- Familjegudstjänsterna hör ihop med kyrkans barnarbete och jag vill gärna som förut förbereda barnen och lära dem att vara med i

gudstjänsten, men bara om ni ställer upp. För så besvikna och ledsna som barnen blev i våras, vill jag inte göra dem mera. Ingen därhemma hade tid eller ville följa med dem till kyrkan.

Föräldrar vill inte göra sina barn ledsna eller besvikna, så de sa: -Hur ofta är det? Vilka söndagar? Visst kan vi ställa upp!

Nästa familjegudstjänst var 93 föräldrar med sina barn i kyrkan. Vilken fest och glädje. Ja, så roligt det var!

PEDAGOGISKT LEKMATERIAL

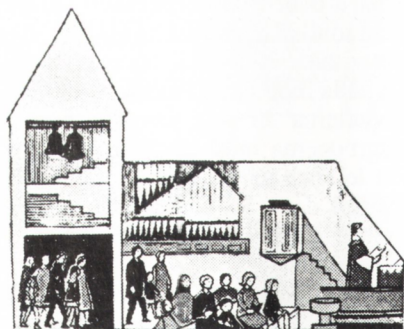
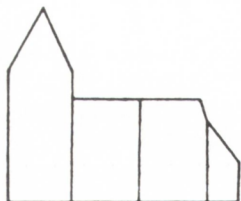
Att förbereda små barn på gudstjänst betyder kyrkobesök. Men innan dess ska man prata med barnen om vad som ska hända och hur det ser ut i kyrkan. Då har man stor hjälp av något lekmaterial i ämnet. Ty likaväl som barnen i förskolan kan lära sig mycket om t ex trafik och trafikmärken genom olika spel, så kan våra barn lära sig hur kyrkan ser ut och fungerar på samma vis.

Barn- och familjenämnden gav på 60-talet ut ett spel om kyrkan och kyrkorummet. Det kunde användas före och efter ett kyrkobesök som illustration till vad man skulle få vara med om och vad man sett. Men som lekmaterial var det alltför enkelt. Barnen blev strax klara med det och lade det ifrån sig.

Med hjälp av flera förskollärare och syster Marianne som konstnärlig utformare arbetade vi nu fram en hel rad olika spel. Omkring kyrkan blev det så småningom fyra. Först ett spel med människor på väg till Tunaby kyrka, där det ska bli familjegudstjänst. På den bilden finns det mycket att berätta om och upptäcka. Kyrkklockorna ringer och kallar till gudstjänst. Barntimmefröken står med sina barn utanför stigluckan och väntar på söndagsskolbarnen från Tuköping, som strax kommer med bussen. Och där kommer konfirmanderna och prästen m m .

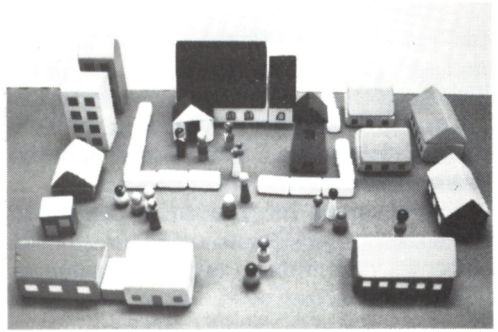

”På väg till Tunaby Kyrka”

”Kyrkan och Kyrkorummet”

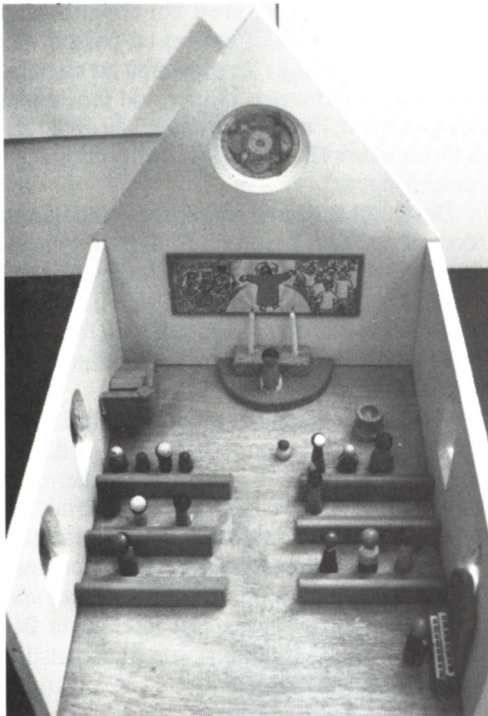
Sen fick vi en riktig klossby, där vi känner igen Tunaby kyrka. När den introduceras berättar vi om den glada festen. Gud Far kallar oss till fest genom kyrkklockan: Kom, kom! Och vi kommer! Men inte alla i byn. Barnen som ser att det finns mer plats i kyrkan skyndar ut. Kanske familjen Husman inte vet att Gud kallar till fest? Men tänk, de kan inte komma. Gräsmattan måste klippas och fönstren putsas. Inte heller familjen Bilman kommer, för de ska just ut på en tur med nya bilen. Och lilla paret Nygift har faktiskt inte gått upp än! Men gamla tant Anna följer gärna med och synskadade farbror Oskar. Och festen kan börja.

Tunaby klossby

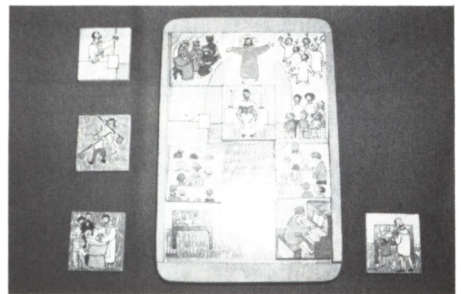
I läggspelet kan vi plocka ur och i de fyrkantiga bitarna och minnas precis hur gudstjänsten gick till...

KYRKOBESÖK ska det vara också före den första familjegudstjänsten. Allt nytt och främmande är litet skrämmande för små barn. Därför är det viktigt att prästen tar emot och hälsar på barnen redan på kyrkrappan. Sedan betyder det mycket hur han uppträder. Bugar han när han kommer in i kyrkan, så bockar och niger barnen. Det skadar inte med en viss högtidlighet, men en ljus och vänlig atmosfär är ännu viktigare. Barnen får provsitta en bänk, samlas kring dopfunten medan prästen berättar hur ett dop går till. De får titta på när prästen klär på sig en alba och till slut samlas kring altarringen, där de blir välsignade.

En medeltida interiör har Tunaby Kyrka med altarskåp, dopfunten, predikstol. Präst och kyrkfolk är på plats.

Med kyrkointeriören som hjälp kan vi sedan berätta vad som händer i kyrkan.

Läggspelet "I Tunaby Kyrka"

Sen kan besöket avslutas. Det har inte varit för långt. Det finns mer att se. Och barnen vill säkert gärna komma igen. Och det får de! För nästa gång blir det familjegudstjänst.

EN ANNAN GÅNG BLIR DET FAMILJEMÄSSA

Biskopsmötet och Nämnden för gudstjänstliv och evangelisation har utarbetat riktlinjer för nattvardsdeltagande före konfirmationen "Barnen vid Herrens bord" (1988).

Den historiska bakgrunden inleder boken. Den sträcker sig ej längre bort än till 1963, då Lutherska världsförbundets generalförsamling i Helsingfors aktualiserade saken. Efter 13 år togs det avgörande steget! I 1986 års kyrkohandbok ingår en ordning för Familjemässa bland huvudgudstjänsterna.

Man fastslår att det inte finns några teologiskt hållbara skäl att vägra barn tillträde till nattvarden. Samtidigt skriver man ändå: "Däremot kan man dock säga, att såväl barn som vuxna behöver ett mottagande sinne, en tillit, för att nattvardens andliga gåvor skall kunna verka."

Hur ska man kunna mäta och avgöra något sådant? Man får väl räkna med att den som frivilligt går fram till nattvardsbordet har detta sinne och denna tillit. Så har man gjort förr, när det bara var vuxna, som fick tillträde.

Det är familjen, som ska inbjudas, inte församlingens barngrupper. Men barnledarna och prästen bör naturligtvis undervisa om nattvarden både bland barnen och deras föräldrar. Kommer ett ensamt barn fram till nattvardsbordet utan föräldrar, bör prästen dock ta emot det. Ett barn som vill gå till nattvarden får ej visas bort. Grundprincipen måste vara att var och en, som önskar ta emot nattvarden, är välkommen.

Med "LITURGISKA REKOMMENDATIONER" slutar skriften.

Här är jag minst med.

Birgitta Petri skriver i "Barn och Familj" (1980 nr 4) "Barn fattar bättre med kroppen än med öronen - vördnad för Gud, glädje och kärlek, ångslan - trygghet". Och i "På söndag Familjegudstjänst" (Verbum 1983) skriver Mare Tamm: "När gudstjänsten fungerar som bäst ger den barnen en helhetsupplevelse. Att intellektuellt begripa är endast en delaspekt av den totala atmosfären i kyrkan (stillheten, värmen och andakten) skönhetsupplevelsen (vackra blommor, levande ljus) upplevelsen av symboler (heliga bilder, processioner och andra

liturgiska handlingar) samt musiken och sången."

Det liturgiska skeendet, altartjänsten har alltid fångat barns intresse. Att sitta längst fram, så man ser vad prästen gör. Och göra likadant! Böja knä, lyfta handen till välsignelse, göra korstecknet fångar dem helt. Åtminstone har vi väl sett det, när barnen leker kyrka och präst där hemma!

Av polska vänner fick jag häromåret ett foto föreställande påven. Han står med handen lyft för att välsigna folkskarorna. På sidorna om honom står några små barn, som också lyfter sina händer med exakt samma gest som påven!

Kyrkorådet har också en stor uppgift enligt denna skrift. Det kan "genom ett positivt beslut göra det möjligt för prästerna att engagera vuxna, som barnen känner, vid utdelandet av nattvarden. En sådan ordning kan underlätta införandet av barn och familjekommunion i församlingen."

Det är väl ändå inte fråga om en alldeles ny församling? Om barn och föräldrar, som aldrig varit i en kyrka eller aldrig mött sin präst?

När vi talar om nattvarden i våra barngrupper liknar vi den ofta vid en stor glad fest, som Jesus bjuder in oss till. Barn vet hur det ser ut, när det är festligt dukat därhemma.

Vid nattvardsgång är altarbordet dukat till fest i kyrkan med blommor och ljus med kalk och patén i silver och guld. Och prästerna är klädda i Jesu kläder, i alba och mässkrud, för att vi ska tänka på Jesus och inte på prästen.

Men så får inte barnen ha det! Nej, möblera om kyrkorummet för familjemässan! Om inte altaret är flyttbart passar det inte, anser Biskopsmötet och Nämnden för gudstjänstliv och evangelisation. Ett löst bord användes nära församlingen. Det bör vara "fritt från skymmande blomsteruppsatser och kors. Prästen, som leder gudstjänsten bör stå upp vid nattvardsbordet hela tiden (även under Herrens bön)."

Ett löst bord, ej invigt och utan krucifix, är det ett nattvardsbord?

Riktlinjerna fortsätter: Vid själva utdelandet är det inte nödvändigt att använda knäfall. Ofta kommer gemenskapen i Guds familj bättre till uttryck, om kommunikanterna samlas stående i ring kring nattvardsbordet.

Stå vid matbordet fick barnen göra i stränga borgerliga familjer på 1800-talet. Jag har aldrig förstått, att just det skulle ha varit uttryck för en djupare gemenskap i familjen.

Men först vill vi möta Kristus. Och gemenskapen med honom kommer bäst till uttryck om vi får böja knä. Det är för oss alla, både barn och vuxna, en djup upplevelse att få göra det. Ta inte den ifrån oss!

En god vän sa häromdagen:

-Jag gick i söndagsskolan hela min barndom. Den upplevelse som sitter djupast i mitt sinne från söndagsskolan var en gång vi besökte kyrkan och fick böja knä vid altarringen och vår präst bad "Gud som haver" med oss.

Låt barnen uppleva Kristi närvaro med alla sina sinnen. Barnens och vår gudstjänst ska vara en lek inför Guds ansikte i tillbedjan och lovsång.

REFERENSER

Aarnivaara, K: Nyfiken på kyrkan, illustrationer, i: Larsson - Carlquist: Församlingen och förskolan, Arlöv 1983

Berglund, J: Hela familjen i kyrkan, Skara 1976

Biskopsmötet och Sv. kyrkans nämnd för gudstjänstliv och evangelisation: Barnen vid herrens bord, Sthm 1988

Björkstrand, G: Familjen Berg går till nattvarden, Vasa 1979

Blixt, K: Kyrkans heliga år, plansch, Sthm 1948 (?)

Brilioth, Y: Svensk kyrkokunskap, Sthm 1947

Forsberg - Brattgård: Min kyrkobok, Sthm 1954, 1967

Följ med och se! 4, 7, 10, flera förf., Sthm 1988

Hermelin Bengtsson, E:
Den glada festen, Klockrike 1974
Kyrkoårets texter för söndagsskolan, Klockrike 1984
Det finns en plats, nattvardsbok för barn, Klockrike 1987
Ledarmaterial till Jul, Pingst, Klockrike 1987
Glad i kyrkan, Klockrike 1988

Isberg, H: Söndagsskolan, Sthm 1933

Jung, E: Söndagsskola - barn gudstjänst, Helsingfors 1950

Larsson, E: Förslag till användning av inpassningsspel "Kyrkan och kyrkorummet", Sthm 1970

Ljungman, S: Fest i Guds hus, Falköping 1978

Mathews, H.F: Revolution i religionsundervisningen, Malung 1970

Nordström, M:
Fastekalender, Sthm 1947
Kyrkoårsplanscher, Sthm 1948-1951
Om Lilltuna kyrka, i: Sveriges Barn, Sthm 1951
Pedagogiska spel På väg till Tunaby kyrka, Klockrike 1972
Pedagogiska spel I Tunaby kyrka, Klockrike 1973

Rosenberg, S-Å och Rosendal, G: Vi gå i kyrkan, Osby 1946

Ström, I: Berättal, i: Barn och Familj, Sthm 1980:4

Sundén, H: Barn och religion, Karlskrona 1970

Sv. kyrkans centralråd, söndagsskolnämnden: Kursplan för kyrkans arbete bland barn 4-13 år, Tyresö

Sv. kyrkans centralråd, arbetsgruppen Barn och familj; Kyrkan och förskoleåldern, red. Ekstrand Berglund, Sthm 1971 ff

Tamm, M: Barn och gudstjänst, i: På söndag familjegudstjänst, red. Ekstrand Berglund, Växjö 1983

Summary

TO HELP CHILDREN INTO THE LITURGICAL LIFE OF THE CHURCH OF SWEDEN

Archbishop Yngve Brilioth writes in "Svensk kyrkokunskap", 1946: "Sunday-school has not without difficulties been adopted into Lutheran Christianity". One of the reasons may have been that Sunday-school had "its origin within English Evangelical and partly Methodist tradition". Brilioth continues: "The specific form for Sunday-school has by degrees been remoulded. Its task to lead into the life of Church has more strongly been emphasized. The teaching has often been put into a liturgical framework and the difference between proper Sunday-school and worship for children has from time to time become vague."

That view on the task of the Sunday-school has as much actuality now as it had then, as much as you can say together with Brilioth: "The situation at present makes the development of Sunday-school an unavoidable ecclesiastical task."

In the year of 1943 the book "Sonntagschule als Kindergottesdienst" by Emanuel Jung was published and there he reflected on how to use the Bible in a narrative way. In the end of the sixties, however, Ronald Goldman turned earlier views upside down. He meant that "the Bible on the whole is not a book for children". The main hindrance was children's anthropomorphic understanding of God. Goldman's opinion was that conversations about children's vital questions on life should come instead.

In the late seventies, the opinion changed again. Now it was *comme il faut* to narrate, even stories from the Bible. Bishop Ström writes in "Barn och familj", 1980 (Children and Family): "It is the biblical tale in itself that releases and saves. To comment upon texts, to talk about for example the parables of Jesus, has no purpose. Do as Jesus did, tell the story yourself!"

There are some good innovations in the new liturgy of the family Mass, e.g. absolution after the *prayer for forgiveness*. It was *lacking before*. The new *prayer of thanks* after the communion, however, could be changed for the better. There are lovely new hymns for children to choose among as well as *means* to prepare the children's visit to the church: printed material in which the whole Mass or part of the Mass are explained, books to be used by the children before or during service and play-material to confirm the experience in church.

The directive rules which the *Church of Swedens National Meeting of Bishops and the Commission for Church-life* have elaborated for family-Mass make it trivial: The congregation is supposed to assemble standing in a circle around a movable table on which there are no flowers or cross. The table is to be placed in the chancel. The moment of adoration is neglected and would be better expressed if kneeling around the altar-rails came back.

(Transl: Birgitta Brodd)